

از فرستادگان ایزد تا پستی‌های مهربان

ظهر تابستان وسط ماه رمضان است و دمای هوا رسماً 45 درجه اعلام شده، اما دمای کف خیابان بی‌تعارف بالای 60 درجه است. صدای توقف موتورسیکلتی پشت پنجره خانه و لحظه‌ای بعد صدای زنگ خانه.

ظهر تابستان وسط ماه رمضان است و دمای هوا رسماً 45 درجه اعلام شده، اما دمای کف خیابان بی‌تعارف بالای 60 درجه است. صدای توقف موتورسیکلتی پشت پنجره خانه و لحظه‌ای بعد صدای زنگ خانه.

از شدت گرما و از حال رفتگی روزهای کشدار تابستان حتی نتوانستم سر را از پنجره بیرون کنم که ببینم کیست، کمی تعلل کردم و دوباره زنگ به صدا درآمد، با بی حالی پرسیدم «کیه؟« گفت پستی، نامه دارید لطفاً بیاوید دم در. مردی حدود چهل ساله که پوستش از شدت حرارت خیابان‌های گرم تابستان برشته شده بود، نامه را داد و امضایی گرفت، فقط سوال کردم سخت تان نیست در این هوا؟ لبخندی نصفه نیمه زد و همان طور که موتورش را سر و ته می‌کرد تا دور بزند گفت: بریم که تا افطار خیلی راهه، با هندلی در امتداد پرحرارت کوچه گم شد و من همه سال‌هایی که منتظر نامه رسان بودم که نامه پدر را از جبهه بیاورد از جلوی چشمانم گذشت...

درباره هنر ایرانی و تاریخ باشکوه و این چیزها زیاد شنیده‌اید و افسانه و واقعیت‌های زیادی در هم آمیخته شده است که برای خیلی از آنها مدرک درست و درمانی وجود ندارد و فقط به فرضیات باستان‌شناس‌ها می‌توان تکیه کرد، اما یک بخش از آن که دقیقاً مشخص‌کننده شکل و شمایل نظام اجتماعی آن روزگار ایران باستان است آن هم به تعبیر امروزی‌ها سیستم پست مدرن باستانی است که در ایران وجود داشته است یعنی همان سیستم چاپار.

در فرهنگنامه باستان کرونر (Kerner) آلمانی اشاره‌ای به پست شده که نوشته است: «پست ابتکار ایرانیان بوده و آن هم به صورت پست دولتی که رابط بین دولت و استان‌های کشور پهناور ایران یعنی از شرق فلات قاره ایران تا آخرین مرزهای مودریه (مصر امروزی) بوده است.«

در این سند نام ماموران پست سلطان را «انگریون« آورده است که برگرفته از دو واژه به معنای سفیر و ایزد است که به معنای فرستادگان ایزد است، یعنی فرستادگان و حاملان نامه آن سیستم ارتباطی از مرتبه و جایگاه بالایی برخوردار بودند که نمایندگان و پیام‌رسانان خدایان نامیده می‌شدند.

سیستم پست شاهی دوران هخامنشی که نوعی متفاوت از ادارات آن روزگار بود مشخصاً برای انتقال پیام سازماندهی شده بود و نامه‌ها را در خارج از مراکز شهرها مدیریت می‌کرده است. «راه شاهی« که 2400 کیلومتر مسافت داشت در هر 24 کیلومتر یک چاپارخانه ساختند که طبق تجربه اسب‌سواران فاصله‌ای است که در یک روز یک اسب می‌تواند یک نفس بدود، با سنگ‌های مشخصی علامت‌گذاری شده بود که بعداً به معیار اندازه‌گیری نیز تبدیل شد چراکه فاصله سنگ‌ها مشخص بود و ابتدا پاره سنگ و بعد پرسنگ و بعد فرسنگ خوانده شد که معادل 72/6 کیلومتر است. این سیستم آن قدر مورد استقبال بوده است که واژه مایل که واحد اندازه‌گیری غربی است نیز از واژه میلیاریوم لاتین گرفته شده است و آن نیز خود از میل سنگ پارسی اقتباس شده است. این سیستم تا قبل از اختراع راه آهن نیز تقریباً با همان شیوه استفاده می‌شد و فقط به جای چاپارخانه کاروانسرا و امثال آن ایجاد شد، داریوش در یکی از کتیبه‌ها در مورد چابک‌سواران دولتی خود می‌گوید: «نه برف، نه باران، نه گرما و نه تاریکی شب نمی‌تواند پیک‌های تندرو را از حرکت بازدارد.«

به گواه اسناد تاریخی در زمان اسکندر در یونان که نوعی حکومت فدرالی داشت سیستم پستی وجود نداشته، اما مصر در دوره بطالمه شیوه ایرانی را به کار می‌برده و در این زمان که حدود 500 سال پیش از میلاد بوده است روش ایرانی را از مصری‌ها آموخته و به کار بردند. در روم نیز این روش توسط دوندگان پیاده انجام می‌شد و هر دونده نامه را از فرد قبلی گرفته و به نفر بعدی می‌داد، یعنی دقیقاً همان چیزی که در المپیک با نام «دو امدادی« به یک رشته ورزشی تبدیل شده است. در ایران باستان چاپارها ماموران دولت بودند و چاپارخانه‌ها نیز مکانی دولتی بود و بعدها نیز سیستم کاروانسرای موظف بود به پیک‌های دولتی خدمات بدهد و تا امروز نیز سیستم پست دولتی است، اما هزینه آن را ارسال‌کننده نامه باید پرداخت کند. جالب است بدانید در پست دولتی روم که الگوبرداری از شیوه ایرانی بود مرسولات توسط مامورانی توزیع می‌شد که از این طریق منبع درآمد دولتی نداشتند و حتی خود

دولت هم از این بابت درآمدی نداشت بلکه مخارج تعمیر جاده ها، ساختمان ها و ایستگاه های پست و حقوق ماموران را به دستور حکومت از اهالی شهرهایی می گرفتند که ماموران پست از آنجا عبور می کردند حتی اگر آن مامور هیچ نامه ای هم برای آن شهر نمی آورد باز هم مردم مجبور بودند این هزینه ها را بدهند، در اواخر نیز این موضوع نارضایتی هایی را فراهم کرده بود. و جالب تر آن که بدانید در قرون وسطی و هزار سال بعد از این که در ایران باستان (حدود 2400 سال قبل) سیستم پست مدیریت شده وجود داشت و دبیران و چاپارها با نام فرستادگان ایزد شناخته می شدند در اروپای امروزی و مناطقی که تحت سلطه حکومت قسطنطنیه بودند روش پستی ابداع کردند به نام «پست قصابان«؛ در این روش نامه ها به قصاب هایی داده می شد که هر چند ماه به مناطق دیگر می رفتند که دام خریداری کنند و از آنجا نیز همراه با گوسفندان جواب نامه ها را می آوردند و هزینه آن را هم از دوطرف می گرفتند.

تمبر ایرانی

اما تمبر به عنوان یک راه مشخص برای معیار و قیمت گذاری بسته های پستی حدود 400 سال است که رواج یافته است، خود واژه «تمبر« برای مقاصد پستی در زبان فارسی از واژه «تیمبره پستال« (Timbre Postal) زبان فرانسوی وام گرفته شده است. در پارسی سره از واژه «پیکه« به این منظور استفاده می شود. دنیای تمبر آن قدرها گسترده است که برای خودش یک رشته تخصصی به حساب می آید، اما روش های نوین امروزی برای مبادلات و تغییر روش های نشانه گذاری از کاغذی به الکترونیکی تمبرها کم کم در حال کنار گذاشته شدن هستند، اما تمبر همچنان مورد استفاده زیادی دارد. کار کلکسیونری تمبر که ابتدا برای جلوگیری از تقلب و جعل تمبرها آغاز شد این روزها یک کار لوکس به شمار می رود.

نامه نگاری و پست در ایران

از زمان هخامنشیان و ساسانیان که پیام ها را با خط میخی روی پوست دباغی شده جانوران می نوشتند و سپس آن پوست را به دست چاپار یا پیک می دادند تا به مقصد برسانند و تا زمان اختراع کاغذ پاپیروس و بعد اختراع کاغذ چینی و ترویج روش های نوشتاری و تا این که برسد به ماشین تحریر و بعد رایانه و امروزه حتی از صفحه کلید به نوشتار صوتی و تصویری که برسیم باز هم باید گفت روش نامه نگاری رسمی شکل یافته که بتوان نام پست را روی آن گذاشت یک ابتکار ایرانی است.

پست در ایران شامل سه دوره می شود، اول: دوره باستان، دوم دوره قاجاری و سوم دوره فعلی.

گذشته از سابقه تاریخی ایران در پست می توان گفت اداره پست که زیر نظر دربار فعالیت داشته است اولین بخش از دولت بوده است که شکل و شمایل امروزی به خود گرفت. تا پیش از سال 1258 به صورت «اداره درباری« بود و تمامی امور پستی در آن زمان توسط همین اداره صورت می گرفت، اما «ناصرالدین شاه قاجار« دستور تاسیس وزارت پست را صادر کرد و همزمان نیز با تاسیس اتحادیه پستی جهانی، ایران به عنوان یکی از نخستین کشورهای دنیا به عضویت این اتحادیه درآمد. در زمان صدارت «میرزا تقی خان امیرکبیر« تحولات تازه ای در پست کشور رخ داد و پست نوین بنیان شد. در این دوره سرویس های پستی منظم بین شهرها ایجاد، تعرفه های پستی تعیین و آیین نامه پستی به تصویب رسید.

امیرکبیر در اواخر سال ۱۲۶۶ دستور ساخت چاپارخانه های جدید در تمام ایالت را داد و شخصی به نام شفیع خان چاپارچی باشی از امیرکبیر دستور یافت تا تشکیلات چاپار دولتی را نظم بخشد، از سال ۱۲۶۸ برای ارسال نامه نرخ تصویب شد و تا 20 سال بعد ادامه داشت. سال 1288 وزارت پست تشکیلاتی نو یافت. اداره تلگراف در این زمان به پست اضافه شد و وزارت پست و تلگراف تشکیل شد. در اواخر سال 1308 با خرید سهام شرکت تلفن، وزارت پست و تلگراف و تلفن شکل گرفت. با تاسیس وزارتخانه جدید، نظام پستی کشور توسعه چشمگیری یافت.

در دوره فعلی که از زمان پهلوی شروع و با انقلاب اسلامی ادامه یافت حذف ساختار سنتی پست و اجرای مکانیزاسیون و اتوماسیون شبکه پستی، ایجاد سرویس های نوین و متنوع نظیر پست پیشتاز، پست مستقیم، سلف سرویس پستی، تحویل هوشمند مرسولات به گیرندگان، پست تصویری، پست جواب قبول، پست یافته، صندوق شخصی، پست تلفنی 193، پست اکسپرس، پست خرید، پست رستانت، خرید اینترنتی، پست ویژه، پیک ویژه و ده ها خدمت دیگر را موجب شد.

سعید نوری آزاد / جام جم